

JANAS, Karol – ŽENČUCHOVÁ, Anna. *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959)*.

Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2020,
180 s. ISBN 978-83-8111-197-3.

V roku 2020 vydal Spolok Slovákov v Poľsku zaujímavú knihu z pier slovenských historikov Karola Janasa a Anny Ženčuchovej pod názvom *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959)*. Kniha sa skladá z úvodu a troch hlavných kapitol s príslušnými podkapitolami. Autori dodržia chronologický prístup, pričom sami upozorňujú, že ich cieľom nie je komplexné spracovanie problematiky slovensko-poľských vzťahov v sledovanom období, ale „preniesť medzinárodné aspekty poľsko-slovenských vzťahov práve na regionálnu a miestnu úroveň“, pričom pozornosť je zameraná predovšetkým na región severného Spiša, ale nemožno zabudnúť ani na hornú Oravu a Kysuce.

V úvode nachádzame stručné zhrnutie problematiky, pričom autori nezabúdajú ani na predchádzajúce obdobie prvých poľských nárokov na Slovensko koncom 19. storočia, ktoré sa objavovali na Podhalí. Upozorňujú aj na sčítanie obyvateľstva z roku 1910, s ktorým je potrebné narábať veľmi opatrne vzhľadom na vrcholiacu maďarizáciu slovenskej spoločnosti. Úvod obsahuje aj krátky prehľad príslušnej literatúry k téme a historikov venujúcich sa predovšetkým v posledných rokoch danej problematike, ktorí sa stali nosnou kostrou diela.

Prvá kapitola pod názvom *Prvé spory v dvadsiatych rokoch* obsahuje prvé desaťročie vzájomných vzťahov medzi obnoveným Poľskom a novoutvoreným československým štátom, pričom pozornosť sa sústreďuje skôr na miestne pomery a nie na veľkú politiku, ktorej sa však tiež venujú. Autori predstavujú hraničnú otázku medzi Slovenskom a Poľskom, pričom rozhodujúca bola otázka etnickej príslušnosti Goralov, ktorí sa cítili patriť k Slovensku. Udalosti, ktoré autori opisujú, sú dobre známe a boli aj v posledných rokoch viackrát spracované. Či už ide o medzinárodné aspekty tejto hraničnej otázky, rokovania v Paríži, Krakove, sedemdnová vojna na Tešínsku, alebo miestne okolnosti, neuskutočený plebiscit, rozličné poľské spolky a ich činnosť v prospech poľskej propagandy. Pisatelia venujú príslušnú pozornosť aj plebiscitu, aj keď reflektujú skôr poľské snahy, napriek tomu, že aj slovenská strana o tom vydala viacero štúdií. Odvážil by som sa povedať, že slovenská, resp. československá strana kládla v tejto otázke dôraz predovšetkým na hospodárske aspekty, zásobovanie obyvateľstva, poukazovanie na tradičné hospodárske styky so zvyškom Slovenska, pričom poľská strana okrem hospodárskych dôvodov pretláčala aj náboženské aspekty. Väčšiu pozornosť by si určite zaslúžilo priblíženie problematiky Spišsko-oravskej légie, ktorá pracovala v prospech Poľska, a zastrášaním, dokonca vraždami ovplyvňovala mienku dotknutého obyvateľstva. Jej činnosť dodnes nebola adekvátne v slovenskej historiografii spracovaná. Autori na s.

26 tvrdia, že za rozhodnutím odstúpiť od plebiscitu stála poľská strana, keďže situácia sa pre ňu ukazovala ako nevýhodná. Podľa mojej mienky Varšave išlo predovšetkým o Tešínsko a napriek tomu, že obyvateľstvo plebiscitných území hornej Oravy a severného Spiša sa takmer jednoznačne vyslovovali v prospech Československa, situácia na Tešínsku sa zdala byť skôr naklonená v prospech Poľska, aj vzhľadom na etnicitu územia. Autori správne poznamenali, že Poľsko bolo v danej dobe v ťažkej situácii, pod útokom Červenej armády sovietskeho Ruska, avšak neupozornili na ťažkosti, ktoré sa z československej strany odohrali v neprospech Poľska (teda štrajk železničiarov, a teda pozdržanie vojenských dodávok Varšave zo Západu). Nakoniec sa o hranici rozhodovalo na Konferencii veľvyslancov 28. júla 1920.

V tejto kapitole sa autori venovali aj vytyčovaniu novej hranici, vytvoreniu Starostwa Spisko-Orawskiego, ale aj aktivitám amerických Slovákov snažiacich sa zvrátiť výsledok rokovania. Podotýkam, že od roku 2017 sa v Slovenskom národnom archíve nachádza spracovaný a sprístupnený fond Slovensko-poľskej rozhraničovacej komisie, ktorá práve v danom období vytyčovala presné hranice medzi Slovenskom a Poľskom. Azda výskum v tomto fonde by priniesol nové poznatky pre autorov monografie, aj keď ide prevažne o mapové zobrazenia.

Autori správne poukazujú na zhoršovanie vzťahov v nasledujúcich rokoch vzhľadom na násilnú polonizáciu slovenského obyvateľstva, zatváranie slovenských škôl, postupnú výmenu slovenských kňazov za poľských a pod. Pozornosť venovali aj malému pohraničnému styku, pašeráctvu, ale aj pôsobeniu poľských oficiálnych úradov v prospech slovenských študentov (štipendiá). Skutočnosťou je, že poľská strana počas medzivojnového obdobia, napriek podpísaniu Saintgermainskej zmluvy, neuznávala na svojom území existenciu slovenskej menšiny.

V druhej kapitole, pod názvom *Slovensko-poľské vzťahy v tridsiatych rokoch*, sa venujú postupne opätovnému zhoršeniu vzťahov, ktoré môžeme zaznamenať na začiatku tohto obdobia, a postupne cez marec 1938, Mníchov, územné požiadavky v jeseni 1938, vznik Slovenského štátu až po vypuknutie vojny v septembri 1939. Autori pozornosť zamerali aj na problematiku slovenskej iredenty v Poľsku, ktorú predstavovali František Jehlička a Unger. V tejto kapitole sa dôkladnejšie zaoberali vplyvom tzv. krakovského centra na čele s prof. Semkowiczom a Goetelom, ktorí v konečnom dôsledku ovplyvňovali aj politiku Varšavy. Toto krakovské centrum celé medzivojnové obdobie nestrácalo z dohľadu svoj plán anexie väčších častí Slovenska, pričom operovali kartou Goralov a ich etnicity. Po nástupe ministra zahraničných vecí Józefa Becka sa záujem Varšavy o Slovensko opäť zintenzívnil. Beck so svojou politikou Tretej Európy, resp. Trojmorja ohrozoval samotné základy Československa, keď v Prahe nevidel dlhodobého suseda a predpokladal rozpad Československa a rozdelenie jeho území. Pri tejto problematike mohli autori siahnuť po novej literatúre, či už z poľskej strany (Mateusz Gniazdowski – viacero článkov), alebo na slovenskej strane Michaela Boďová. Autori na s. 52 uviedli, že „poľská politika v tomto období však podcenila rastúci nemecký vplyv. Minister Beck považoval Poľsko za dostatočne silné a nevidel spoločný záujem vytvoriť spolu s Československom koalíciu na obranu proti Nemecku“. Otázka koalície voči Nemecku

nemala nádej na existenciu, predovšetkým preto, že samotný Beck bol prvým ministrom, ktorý podpísal zmluvu s hitlerovským Nemeckom o neútočení. Táto zmluva, ako aj zmluva so ZSSR ho utvrdzovala v jeho istote zabezpečenia Poľska.

Dôkladnejšie sa autori venovali aj obdobiu od anšlusu Rakúska v marci 1938 do Mníchova 1938, počas ktorého bolo zrejme, že nasledujúce požiadavky Berlína budú smerovať proti Prahe. Plastickým spôsobom opísali postupné narastanie územných požiadaviek zo strany Poľska voči Československu, čo v konečnom dôsledku vyústilo do územných nárokov aj voči Slovensku. To znamenalo, ako správne uviedli, koniec polonofilského krídla v HSLŠ a presadzovanie sa nemeckého vplyvu v rámci tejto strany. Pisatelia sa pokúsili dôkladnejšie opísať prácu slovensko-poľskej rozhraničovacej komisie, ktorá mala stanoviť presné hranice. Poukázali na mnohé nepokoje, incidenty, útoky na členov poľskej komisie, čo potvrdzuje neoprávnený nárok na slovenské územie zo strany Poľska. Varšava pre malé hraničné zmeny prišla o dôveru svojho južného suseda a tento predtým pozitívny vzťah budovaný Karolom Sidorom a jeho krídlom v HSLŠ sa napriek snahe Varšavy nepodarilo napraviť. Autori postupne opísali narastajúcu polonizáciu na odstúpených územiach, počet incidentov, ktoré sa stupňovali, ale aj nálady v slovenskej spoločnosti. Napriek snahám o normalizáciu vzťahov, tie nenastali aj napriek tomu, že Varšava patrila k prvým štátom, ktoré uznali existenciu Slovenského štátu. Táto kapitola končí útokom hitlerovského Nemecka na Poľsko, ku ktorému sa pripojila aj Slovenská republika.

Posledná, tretia kapitola má názov *Vojnový a povojnový vývoj*. V úvode sa autori stručne zaoberali vojnovou činnosťou slovenských zoskupení, ale aj problematikou slovenských vojakov slúžiacich v poľskej armáde. Poukázali na spontánne nadšenie obyvateľstva, ktoré napriek dvadsaťročnej polonizácii sa cítilo byť Slovákmi. Autori neobišli ani otázku presného vymedzenia územia, resp. podpísanie zmluvy s Nemeckom, ktoré toto územie spravovalo. Poukazujú na skutočnosť, že na tomto inkorporovanom území mohli ostať poľskí úradníci, resp. kňazi, ak mali domovskú príslušnosť v niektorej z obcí, pričom ak zložili sľub vernosti, dokonca zotrvali na svojich miestach (to však nevyužil takmer nikto z úradníkov, iba pár bohoslovcov a kňazov). Dôkladnejšie sa venovali ustanoveniu presnej hranice medzi Slovenskom a Nemeckom, čiže rozhraničovacím prácam, ktoré trvali až do roku 1943. Tejto problematike sa dodnes nevenovala pozornosť v slovenskej historiografii. Plastickým spôsobom sa pokúsili opísať aj postupné zhoršovanie situácie na pohraničí, čo súviselo aj s priblížením frontu a väčším množstvom utečencov snažiacich sa ujsť na Slovensko. Opísali aj pôsobenie rozličných partizánskych skupín a stručne aj činnosť rozličných bánd, ktoré rabovali na pohraničí. Neobišli ani prechod samotného frontu a aktivity nemeckých a sovietskych jednotiek.

Následne sa už venovali snahám slovenského obyvateľstva o vyhlásenie plebiscitu na danom území, ale vzhľadom na Prahu sa táto otázka neotvárala, aby Poliáci neotvorili otázku Tešínska. K tomuto pohnutému povojnovému obdobiu patrí aj pôsobenie Józefa Kuraša a jeho bandy, ktorá mala na svedomí mnoho Slovákov, ale aj odchod tisícov Slovákov zo sporných území na Slovensko. Autorom sa podarilo zachytiť toto ťažké obdobie vyhánania slovenských úradníkov, kňazov a uvedomelých Slovákov. Zaujímavé

je aj vytváranie spoločných dohôd, predovšetkým v otázke turizmu. Autorom sa dokonca podarilo zaznamenať narastajúci počet poľských turistov v Tatrách. Záver kapitoly patrí budovaniu slovenského školstva na danom území, keďže poľská vláda prvýkrát uznala existenciu slovenskej menšiny na svojom území. Toto veľmi aktívne sa rozvíjajúce školstvo začínalo dostávať trhliny v roku 1957, keď poľská strana hovorila o ukončení slovenských škôl, pretože podľa nej tamojší Slováci vraj nie sú skutočnými Slovákmi. Celá monografia končí podpísaním zmluvy medzi Poľskom a Československom v roku 1958, ktorou sa ukončili aj hraničné spory.

Práca vykazuje všetky známky historického diela, odvoláva sa na prácu s odbornou literatúrou, ale aj použitý archívny materiál vypovedá o usilovnosti a snahe autorov o komplexnosť problematiky. Samozrejme, na takomto obmedzenom počte strán nie je možné obsiahnuť celú hĺbku slovensko-poľských vzťahov v sledovanom období. Autori použili množstvo monografií, štúdií, ale aj archívnych fondov a dennej tlače. Aj keď niektoré diela nepoužili, zarážajúce je napr. nepoužitie edície *Dokumenty československé zahraniční politiky* z Academie, dokázali ich poznatky kompenzovať z iných zdrojov. Práca je napísaná kultivovaným spôsobom, logicky na seba nadväzuje, pričom zachováva chronologické hľadisko. Napriek tomu mám pár poznámok. Prečo sa práca nazýva *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch...*, keď je zrejme, že autori pracovali prevažne so slovenskými materiálmi? Vhodnejšie by bolo „v slovensko-poľských vzťahoch“, keďže autori prácu písali zo slovenského hľadiska. Na s. 37 sa uvádza, že v auguste 1921 bol ministrom ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, ten v danej dobe túto funkciu už nevykonával. Občas je problém s terminológiou a označením úradov. Kazimierz Papeé bol poľským vyslancom alebo veľvyslancom (s. 61)? Karol Sidor bol „len“ vyslancom a nie veľvyslancom pri Svätej stolici (s. 104). Slovensko nemalo vo Varšave veľvyslanectvo, ale vyslanectvo (s. 99). A nakoniec, v niektorých poznámkach pod čiarou (č. 327, 524, 699 a pod.) sa vyskytuje nesprávne uvedené meno významného poľského odborníka na slovensko-poľské vzťahy, správne je Mateusz Gniazdowski a nie Marek. Predpokladám, že je to len preklep a následne kopírovanie pri konečnej skladbe knihy.

Knihá prináša stručným a prehľadným spôsobom prehľad a rozbor slovensko-poľských vzťahov v sledovaných rokoch. Prínosné sú predovšetkým tie časti, v ktorých sa autori venujú pohraničiu, životu obyvateľstva, prevádzacstvu, malému pohraničnému styku a pod. Základ týchto častí tvoria archívne pramene, prevažne regionálneho charakteru. Do určitej miery možno badať, že autori sa zamerali predovšetkým na severný Spiš, aj keď reflektujú vývoj na hornej Orave a Kysuciach, pozornosť je sústredená predovšetkým na Spiš. V práci sú načrtnuté niektoré témy, ktoré sa dodnes nestali predmetom záujmu slovenských historikov. Azda aj táto práca pomôže, aby sa tieto „medzery“ v slovenskej historiografii zaplnili odbornými prácami.

Martin Garek